

Пророк Н. В.

*доктор психологічних наук, завідуючий
лабораторією психодіагностики
та науково-психологічної інформації
Інституту психології імені Г. С Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

Кондратенко Л. О.

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник лабораторії психодіагностики
та науково-психологічної інформації
Інституту психології імені Г. С Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

Манилова Л. М.

*кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії психодіагностики
та науково-психологічної інформації
Інституту психології імені Г. С Костюка
Національної академії педагогічних наук України
м. Київ, Україна*

Початок навчання, перші дні в школі для маленького учня завжди переповнені враженнями, надіями, сподіваннями. Він вірить, що в цьому новому світі буде успішним, захищеним і щасливим. Що у нього з'явиться багато друзів, вчителька буде любити, поважати, часто хвалити, а мама з татом і бабуся з дідусем - пишатимуться ним.

Та з часом ця радість може тьмяніти: вчитися не так вже й весело; кожен день ходити в школу потроху набридає; вчителька жаліється мамі, коли щось виходить не так як треба; навіть із друзями і то погратися ніколи - перерви короткі, а уроки довгі. Навчання перестає приносити радість, а відтак вже недалеко й до першого кроку по дорозі шкільної неуспішності. Та чи винна дитина, що зробить цей крок? Хто відштовхує найменшого учня від школи? Як це не дивно звучить, але переважно його перша, така спочатку улюблена вчителька. [не має значення наскільки методично грамотно вона проводить уроки, або які новітні методи застосовує - для найменшого школяра важливо інше - рівень психологічної культури педагога, здатність у кожній складній ситуації поводитись так, щоб не принести болю своєму вихованцеві.

І пажаль, поняття «психологічна культура» педагога належить до тих психолого-педагогічних понять, які залишаються недостатньо точно визначеними, а відтак і погано операционалізованими. Як визначає «Словник практичного психолога» С.Ю.Головіна: «Операционалізація - вимога, яку мають задовольнити наукові поняття <...>, яка передбачає чітку вказівку на конкретні процедури, прийоми, методи або дії, з допомогою яких можна практично перекона-

тись у тому, що дане поняття не є «пустим», - тобто визначене ним явище реально існує. Також передбачає вказівку на практичні дії або опереції, які може виконати кожен дослідник, щоб переконатися, що визначене поняттям явище має саме ті властивості, які йому приписуються» [1]. Якщо ж продивитись наукові публікації, то знайдеться взагалі дуже мало джерел, які дають визначення поняття «психологічна культура вчителя», а словники його переважно ігнорують. Набагато частіше дослідники звертаються до аналізу сутності цього багатоаспектного явища, розглядаючи його як інтегральне поєднання власного ставлення до себе, світу та людей, які тебе оточують; психологічних знань, умінь та навичок, когнітивного розвитку, емпатії та уміння відрефлексувати свою поведінку в конкретній ситуації (Чепелева Н.В, Рибалко В.В., Смирнова О.Є., Кулікова Т.І., Кулагіна Н.В., Канафіна А.С., Іванова Т.В.).

Звичайно, всі ці ознаки притаманні психологічно культурному вчителю. Але чи гарантує їх наявність відповідну поведінку? Кінець-кінцем старозавітний Хам зростав в одному й тому ж культурному оточенні, що і його брати Сім і Яфет, а тому знав усі норми поведінки стосовно власних батьків, але це не вберегло його від абсолютного недопустимого для культурної людини вчинку. Можливо йому не вистачило емпатії та рефлексії, можливо зіграла роль якась давня образа на батька, але навіть у цьому випадку повинно було спрацювати знання про табу - так чинити не можна за жодних обставин. До того ж, за певними апокрифами, Хам був не сам, а з сином Ханааном, що ще збільшує його вину, бо він давав приклад недостойної поведінки дитині [Книга Буття 9; 18-25]. Цей давній приклад показує, що найкращі знання і найдовершеніший досвід - це лише здібності, які творять основу здатностей, але не гарантують, що здатності переростуть в дії.

Вчитель може закінчити інститут з найкращими оцінками з психології, мати хороший когнітивний розвиток, навіть володіти емпатією і здатністю до рефлексії та водночас не сприймати всерйоз дитину, яку він навчав, вважати себе кимось набагато значнішим та важливішим, ніж середній школяр початкової школи. В той же час у найменших школярів ще зберігається та вражаюча здатність малюків відчувати емоції дорослих. Вони завжди знають як ставитися до них їх мати, батько, тітка, бабуся <...>, хоча переважно погано розуміють причини того чи іншого ставлення, вони приймають як даність любов ближніх. Якщо хтось із кола рідних, чомусь не сприймає дитину, це порушує звичну для малюка світобудову і знищує почуття захищеності. Нормальний розвиток дошкільника проходить лише тоді, коли в його душі існує переконання, що він хороший і всі його люблять. В школі до кола «важливих» особистостей долучається вчитель. Першокласник апріорі приймає вчителя як ще одну особистість, яка ним опікується, захищає, поважає і, найголовніше, любить. І у цій своїй переконаності він абсолютно правий. «Бо любов до дитини <...>, - писав видатний український педагог Василь Олександрович Сухо-млинський, - це плоть і кров вихователя як сили, здатної впливати на духовний світ іншої людини. Педагог без любові до дитини - це все одно, що співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору. <...> Мова йде не про інстинктивну любов, не облагороджену життєвою мудрістю. <...> Мова йде про мудру людську любов, одухотворену глибоким

стості. <...> Любов, що вчить жити, - така любов нелегка, вона вимагає напруження всіх сил душі, постійної віддачі їй» [7, с 292-293]. По суті любов до дитини є чи не найголовнішою системоутворюючою складовою психологічної культури вчителя. Без неї, якими б якостями не володів педагог, вони не створять тієї інтегральної єдності, яку прийнято розглядати як його психологічну культуру.

Саме відсутність любові до учнів часто стає причиною шкільної неуспішності особливо чутливих дітей початкової школи. Маленький школяр інтуїтивно відчуває ставлення до нього вчительки, а відтак починає оцінювати себе як «поганого», адже в його уявленні «хорошого» учня вчителька повинна обов'язково любити. Таке самооцінювання (саме «самооцінювання», бо не люблячи дитину педагог одночасно може бути абсолютно справедливим і навіть позитивно налаштованим, щодо її навчальних спроможностей) різко знижує впевненість учня у власних можливостях, віри у свої сили і розумові здібності; він починає плутатись, відповідаючи на уроках, і губитись при виконанні письмових робіт. Така поведінка лише погіршує ситуацію - чим гірші навчальні успіхи дитини, тим прохолодніше ставлення до неї педагога, чим прохолодніше ставлення - тим гірші успіхи. Коло замикається.

Психологічна культура учителя є основою його педагогічної майстерності, а любов до своїх вихованців - тим джерелом, без якого на ниві педагогічної праці не виросте важке, повне колосся.

Література:

1. Головин СЮ. Словарь практического психолога /С.Ю.Головин. [Електронний ресурс] - Минск: Харвест, 1998. - 800 с - Режим доступу: <http://www.rulit.me/books/slovarprakticheskogo-psihologa-read-49700-1.html>.
2. Иванова Т.В. Професійна культура майбутнього педагога // Педагогіка і психологія, 1995, №2, С.86-93.
3. Кулагина Н.В., Канафина А.С. Психологическая культура как компонент профессиональной культуры учителя/ Кулагина Н.Ф., Канафина А.С. / Концепт. - 2013. - № 3. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://e-koncept.ru/2013/13051.htm>.
4. Куликова Т.Н. Классный руководитель: профессиональная компетентность и психологическая культура: Монография. — Тула: Левша, 2008. - 164 с.
5. Рибалка В.В. Аксиологічні основи психологічної культури особистості: Навчально-методичний посібник/ В.В.Рибалка - К.: АПН України. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих; Ін-т обдарованої дитини; АПН і МОН України, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, 2009. - 326 с
6. Смирнова Е.Е. Содержание понятия «Психологическая культура педагога» и пути ее формирования в системе повышения квалификации / Е.Е. Смирнова// Вестник Новгородского государственного университета, 2010 № 58. — С. 76-79.
7. Сухомлинський В.О. Як любити дітей /В.О.Сухомлинський // Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. - Т.5.- К.: Радянська школа, 1976. -С. 292-308.

8. Чепелева Н.В. Психологічна культура майбутнього вчителя. - К., 191 32 с.

РОЗВ'ЯЗАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ ЗАДАЧ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОСТІ

Савченко О. В.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та соціальної психології
Херсонського державного університету
м. Херсон, Україна*

У сучасній психології особистість розглядається як активний суб'єкт і її життєдіяльності, здатний до самоорганізації, саморозвитку, самореалізації та самоздійснення. У структурі властивостей такої особистості важливим є місце рефлексивності як здатності набутти позицію «спостерігача» (М. І. Ф. Є. Василюк, Я. Л. Коломийський, Д. Хартман), «контролера» (У. І. Ю. М. Кулюткін) та «конструктора» (В. О. Лефевр, І. М. Семенов, М. П. І. Цев) по відношенню до своєї діяльності, власного внутрішнього світу. З витком рефлексивності формується новий план аналізу та регуляції її активності, нові позиції особистості щодо подій зовнішнього та внутрішнього світів, нове ставлення особистості до себе як до автора свого життя, К01 активно переосмислює здобутки власного досвіду, конструює ефективні і способи подолання перешкод, вирішення суперечностей. Отже, рефлексивність є як загальна здатність особистості ставати у різні позиції по відношенню до подій власної життєдіяльності, власного внутрішнього світу, що формують її, процесі набуття рефлексивного досвіду та виражається в готовності особи її аналізувати, регулювати та перетворювати перебіг психічної діяльності. Поява рефлексивності суттєво змінює засіб існування людини. Так, П. Г. де Шарден вказував, що з появою здатності до рефлексії у суб'єкта з'являється можливість «зосередитися на самому собі і оволодіти самим собою як п[р]и тому, який має свою специфічну стійкість і своє специфічне значення, і ність вже не просто пізнавати, а пізнавати самого себе; не просто знати і ти, що знаєш» [2, с 136-137]. Появу здатності до рефлексії М. Чиксентміхайі порівнював із появою нового органу, своєрідного «метамозку», який ПОШИ можливість людини, закладені в генетичних програмах, звільняє ЛЮДИН) їхньої влади.

Рефлексивність як здатність особистості формується та розвивається на стадії дозрівання певних психофізіологічних можливостей мозку, у процесі набуття рефлексивного досвіду та виражається в готовності особистості її аналізувати та регулювати перебіг власних психічних функцій. Рвф сивний досвід є важливою умовою формування та розвитку рефлексивності. Ми трактуємо рефлексивний досвід як «відкриту динамічну систему, що забезпечує розгортання ментального простору, в межах якого відбуваються розв'язання поставленої суб'єктом рефлексивної задачі за рахунок мобілізації